

11. RAHVUSVAHELINE FENNOUGRISTIDE KONGRESS

9.–14. augustini 2010 leidis Ungaris Piliscsabas aset XI rahvusvaheline fennougristide kongress (CIFU 11), mille korraldas Péter Pázmányi Katoliikliku Ülikooli soome-ugri õppetool. Kongressi keskne teema oli „Soome-ugri rahvad ja keeled XXI sajandil: uurali (soome-ugri ja samojeedi) rahvaste ühiskondlik, kultuuriline ja keeleline olukord ning perspektiivid”. Käesoleva sajandi algul on ohustatud vähemuskeelte ja kultuuride uurimine üks olulisemaid teaduslikke küsimusi. Kongress toimus Piliscsaba ülikoolilinnakus, mis asub 25 km kaugusel Budapestist. Osavõtjaid oli koos saatjatega 450 ringis 20 riigist, esindatud olid lisaks soome-ugri rahvaste asualadele riigid, kus ka tegeldakse soome-ugri keelte uurimise ja õpetamisega, tulijaid oli kaugetestki maa-dest: Austraaliast, Jaapanist, Ameerika Ühendriikidest ja Kanadast. Kongressi plenaar- ja sektsiooniistungid ning sümposiumid viidi läbi ülikooli nüüdisaegsetes auditooriumides, fuajeedes olid väljas stendiettekanded, korraldatud oli raamatunäitus. Sektsiooniettekanded oli jagatud nelja rühma: 1) keeleteadus; 2) etnoloogia ja rahvaluule; 3) kirjandus; 4) ajalugu, arheoloogia ning antropoloogia, kokku esitati 200 ettekannet. Paralleelselt toimunud 20 sümposiumil esitati 169 ettekannet. Plenaaristungil kuulati ära kaheksa plenaarettekannet.

Avaistungil tervitas osavõtjaid Ungari riigisekretäri asetäitja László Dux, Soome Parlamendi esindaja Raija Vahasalo, Ungari Teaduste Akadeemia nimel ütles tervitussõnad asepresident Miklós Maróth, katoliikliku ülikooli

poolt dekaani asetäitja András Cser, loeti ette rektor György Fodori pöördumine. Seejärel rääkis kongressi peasekretär Gábor Zaicz seoses ülikooli 375. aastapäevaga selle asutaja Péter Pázmányi (1570–1637) elust ja tegevusest. Praeguses kohas on ülikool aastast 1994, uued õppehooned on ehitatud endiste sõjaväekasarmute asemele.

Kongressi kuulutas avatuks selle president Sándor Csúcs.

Plenaaristungid avas U.-M. Forsberg (Helsingi) ettekandega „Ekspressiivne sõnavara soome-ugri algkeele varastes faasides”. Ta käsitles etümoloogilise uurimistöö üht kõige raskemat probleemi, nn deskriptiivse sõnavara päritolu ja püüdis leida meetodit uurimistöö uuele tasandile viimiseks. Ta rõhutas, et tuleb vahet teha sõnade etümoloogial ja päritolul. Etümoloogia tugineb häälikuseaduslikele vastavustele ja püüab kindlaks teha algvormi, millest tulenevad kindlate reeglite järgi tütarkeelte sõnad. Sõnade päritolu puhul tuleb arvesse võtta ka häält jälgendavad ehk imiteerivad sõnad (häälikusümboolika), mille puhul ranged häälikuseadused ei kehti. Näiteks varieerub läänemeresoome keeltes esisilbi vokaal afektiivsetes tüvedes. Ta väitis, et kui sama afekti suhtes tundliku semantilise välja sõnad varieeruvad sarnaselt, on tegemist afektist tingitud varieerumisega. Küsimusele, kas häälikusümboolika on keelest sõltuv või universaalne, leidis ta soome-ugri keeltest näiteid mõlema seisukoha toetuseks ja vastu. Forsberg väitis, et erinevalt üldlevinud seisukohast ei pruugi häälikusümboolikast ajendatud sõnad olla suhteliselt

noor sõnavara. Ka nende sõnade hulgas võib olla väga vanu tüvesid, kuid me ei saa rekonstrueerida nende puhul tervet tüve, vaid ainult juure või fonestee mi. Lõpetuseks esitas Forsberg läänemeresoome-saami ning soome-ugri fonesteede ja nendest tütarkeeltes tekkinud tüvede loetelud. Vastulauseks sai sõna László Honti (Budapest), kes ütles, et ettekanne tekitas temas segadust. Ta kritiseeris üksikhaaval Forsbergi esitatud afektiivseid sõnu ja tüvede rekonstruktsioone ja väitis, et ei saa aru Forsbergi etümoloogia ja päritolu eristusest, samuti sellest, millist rekonstrueeritud foneemisüsteemi ta kasutab, kuid ootab edaspidi huviga esitatud meetodi täpsemaid teoreetilisi aluseid ja ka praktilisi uurimistulemusi.

Huvitavat ja päevakajalist kirjakeele arenguga seotud teemat käsitles László Keresztesi (Debrecen) plenaarettekanne „Soome-ugri kirjakeelte küsimused viimase aja piiblitõlgete valguses”. Ta andis ülevaate soome-ugri piiblitõlgete ajaloost ja uurimistööst, keskendudes viimaste aastate uurimustele, mis kasutavad kontrastiivset analüüsi ja teisi meetodeid ning laensõnade, oma sõnade, tõlkelaenude ja neologismide suhtele piibliterminite erikeelsetes tõlgetes. Olulise ülesandena nägi Keresztesi põhjalikku, kõiki soome-ugri keeli hõlmavat võrdlevat uurimistööd ja neologismide sõnaraamatu koostamist, mida saaks kasutada arengutee alguses olevate väikerahvaste kirjakeelte jätkuval arendamisel.

Soome-ugri keelte prosoodia uurimise mahuka projekti hetkeseisu võttis kokku Ilse Lehiste (Columbus) ja Karl Pajusalu (Tartu) plenaarettekanne. Kümne aasta jooksul on Tartu Ülikool olnud soome-ugri keelte foneetika uurimiskeskus, kus nüüdisaegsete akustikavahendite abil on põhjalikult uuritud liivi, ersa, niidumari ja teisi keeli. Ära on tehtud väga suur töö ja positiivne on see, et projekt jätkub nii uute keelte

kaasamisega kui ka kontrastiivsete, võrdlevate uurimustega.

Viimase päeva plenaaristungil esitas Eleonora Saveljeva (Sõktõvkar) koos Rimma Goldinaga (Iževsk) koostatud ühisettekande „Permi rahvad rauaajal (arheoloogia materjalide põhjal)”, kaasettekanne oli István Fodorilt (Budapest). Keeleteaduslik ettekanne järgnes Lars-Gunnar Larssonilt (Uppsala), kes kõneles ühe saami praeguseks tugevasti muutunud keelekuju Umeå variantidest (ehk murretest). Laial alal paikneva keele sõnavara on varem kohati rikkalikult talletatud ja see pakub häid uurimisvõimalusi, esineja näitas, misuguseid meetodeid on ta selleks ise kasutanud. Kaasettekande tegi Sirkka Saarinen (Turu). Vilmos Voigt (Budapest) kõneles soome-ugri semiootikast, kaasettekande pidas Pirjo Kukkonen (Helsinki).

Keeleteaduslikud ettekanded oli jagatud üheteistkümmesse sektsiooni. 1. ja 2. sektsioon koondas ettekandeid, mis vaatlesid fennougristika üldisemaid küsimusi, hõlmasid mitut soome-ugri keelt või soome-ugri keelte ja teiste keelkondade võrdlust. Teematika oli lai, käsitleti soome-ugri keelte ajalugu ja uurimislugu [nt Pauli Saukkonen (Helsinki), István Nyirkos (Debrecen)], jaapanlaste osa soome-ugri keelte uurimises (Tetsuro Ikeda), keelekontakte ja kakskeelsust [nt Anatoli Kuklin (Joškar-Ola), Tiiu Salasoo (Sydney)], grammatika- ja sõnavaraküsimusi [nt Elena Rjabina (Tallinn) ja Mari Uusküla (Tallinn) ühisettekannet], sõnaraamatute koostamist [Margit Langemets (Tallinn)].

Ülejäänud sektsioonides käsitleti üksikuid keelerühmi või keeli. Väärrib märkimist, et osa keelesekttsioone (nt mari keele oma) juhatati oma keeles, samuti toimus arutelu peamiselt oma keeles. Kahjuks alati ettekandeid väljakuulutatud keeles ei peetud, mis tekitas nii mõnigi kord probleeme.

Läänemeresoome keelte sektsioonis käsitles ligi pool ettekannetest eesti keelt kõige erinevamatest aspektidest: Folke Müller (Giessen) kõneles saksa mõjust eesti sõnajärjele, Birute Klaas (Tartu) Tartu Ülikooli keelepoliitikast, Kazuto Matsumura (Tokyo) adessiiviga kasutatavast *mast*-vormist, Sven-Erik Soosaar (Tallinn) eesti kristlike terminite kujunemisest, Iris Metsmägi (Tallinn) eesti oleviku partitsiibist, Pire Teras (Tartu–Helsingi) Leivu murraku vältetest, Maria Frick (Helsingi) soome-eesti kakskeelsetest konstruktsioonidest, Heinike Heinsoo (Tartu) soome, eesti ja vadja kollokatiivsetest omadussõnadest. Kolm ettekannet oli pühendatud eesti keele suulise kõne uurimisele. Pärtel Lippus (Tartu) ja Karl Pajusalu (Tartu) käsitlesid eesti sõnaprosoodiat vältete kontekstis. Hille Pajupuu (Tallinn) ja Rene Altrov (Tallinn) analüüsisid emotsiooni kandvate fraaside paiknemist kirjalikus tekstis ja suulises kõnes. Liisi Piits (Tallinn) ja Meelis Mihkla (Tallinn) püüdsid tuvastada, kas eestikeelses suulises kõnes on täheldatav indoeuroopa keeltes levinud tendents, et sagedamini koos esinevaid sõnu hääldatakse kiiremini kui harvemini koos esinevaid, s.t kas sõnadevahelise kollokatsiooni tugevus mõjutab kõnetempot.

Kongressi raames korraldati 11 keeleteaduslikku sümpoosioni. Kolmel neist arutati uurali keelte tüpoloogia küsimusi. Ettekannetes lahati nii üksikuid keeli puudutavaid kui ka uurali keelte üldprobleeme, näiteks uurali kohakäänete semantikat, impersonaali struktuuri, komitatiivi ja instruktiivi semantilisi vasteid, aspekti vormi Volga-Kama regioonis, eituse väljendamist nii keeliti kui ka keelerühmade lõikes. Juttu oli ka indoeuroopa või turgi mõjudest mingis uurali keeles või keelerühmas, näiteks põhjasaami keele grammatilise süsteemi kujunemisel, koolasaami palatalisatsioonil. Eituse sümpoosioni

üks organiseerijaid Anne Tamm (Budapest–Firenze) tõi eestikeelseid näiteid osutamaks abessiivi- ja karitiivivormilise eituse eripära. Eesti ja soome keel olid uurimisobjektiks kahes ettekandes: Helle Metslang (Tartu) võrdles Euroopa keskmise standardi (SAE) tunnusjooni eesti ja soome keele struktuuris võimalike saksa ja vene mõjutustega. Ritva Laury (Helsingi) ja Renate Pajusalu (Tartu) käsitlesid defiiniitsuse ning indefiiniitsuse väljendamist eesti ja soome vanas kirjakeeles. Krisztina Korencsi (Budapest) analüüsis eesti verbide *panema*, *ajama*, *laskma* ühendite kausatiivset kasutamist kõrvutatuna ungari vastetega. Pikem diskussioon toimus uurali tüpoloogia andmebaasi projekti ümber, mida tutvustas tüpoloogia sümpoosioni organisator Ferenc Havas (Budapest).

Sümpoosioni „Keeleilmingute areaalsed suhted” kaks ettekannet põhines äsja valminud läänemeresoome keeleatlase „Atlas Linguarum Fennicarum. ALFE” materjalil: sümpoosioni korraldaja Vilja Oja (Tallinn) käsitles läänemeresoome murrete innovatsioonide levikut ja Helmi Neetar (Tallinn) rääkis lõunaeesti sõnavaralistest suhetest. Dezső Juhász (Budapest) ja Erika Terbe (Budapest) tutvustasid Rumeenias kõneldavate ungari murrete atlast, andes samas informatsiooni ka teiste ungari murrete atlaste kohta. Rõõmuga kuulsime, et Iževskis on trükitud udmurdi murdeatlase esimene köide ja Peterburi Ülikoolis kavandatakse Ingerimaa murrete atlase koostamist. Kõne all oli muidki murdenähtuste levikuga seonduvaid uurimusi, näiteks Ellen Niit (Tartu) käsitles eesti Saarte murdeprosoodia variante.

Cornelius Hasselblatti (Groningen) juhtimisel toimus sümpoosion „Uurali keelte kontaktid”. Selle esimeses osas olid tähelepanu keskmes läänemeresoome keeled. Riho Grünthal (Helsingi) käsitles läänemeresoome keelte muute-

lõppude sünkretismi. Merlijn de Smit (Stockholm) arutles läänemeresoome passiivi päritolu üle. Janne Saarikivi (Helsingi) pakkus välja võimalikke senituvastamata vanu slaavi laene läänemeresoome keeltes. Lembit Vaba (Tampere) tõstis esile vajalikke uurimisvaldkondi balti ja läänemeresoome vaheliste keelekontaktide osas (nt vokalism). Eberhard Winkler (Göttingen) tutvustas salatsiliivi laenukihte. Rogier Blokland (Hamburg) rääkis vene mõjudest eesti murrete süntaksile ja morfoloogiale. Kaugemate sugulaskeeltega seoses oli juttu uurali ja naaberkeelte vahelistest morfosüntaktilistest laenudest, mordva keelte viiest laenukihist (iraani, balti, gooti, turgi, vene), mari keelekontaktidest, koolasaami kontaktidest, komi keelekontaktidest teiste uurali keeltega ning samojeedi kontaktidest. Suurt tähelepanu äratas Károly Gerstneri (Budapest–Piliscsaba) ettekanne ungari keele sõnaraamatu tähtsusest ungari kultuuriloos. Mahukas sõnaraamat annab ülevaate viimase 230 aasta sõnavarast, sõnaartiklites on esitatud näited kirjalikest allikatest 1772. aastast alates. István Bátori (Koblenz) tutvustas Ungari TA Keeleteaduse Instituudi ja Koblenzi Ülikooli koostöös valminud uurali keelte etümoloogilist andmebaasi Uralonet (<http://www.uralonet.nytud.hu/uewww/index.html>).

Kahe sümpoosioni teema seostus süntaksiga: „Soome-ugri keelte süntaks ja universaalne grammatika” ning „Osalause sidumine, partiklid ja partikliks muutumine eesti ja soome keeles”. Eesti keele kohta oli kaks ettekannet: Leelo Keevallik (Uppsala) analüüsis sõnaga kujunemist ja Helen Plado (Tartu) võrdles *kuna* esinemust küsi- ja sidesõnana.

Pirkko Muikku-Weneri (Joensuu) ja Johanna Laakso (Viin) initsiatiivil toimus sümpoosion „VIRSU ehk soome-ugri keeled võõrkeelena”, kus enim tähelepanu pöörati soome keelele,

tuues välja sõlmküsimumi, kuid ka keelte võrdlusest lähtuvaid tähelepäneskuid. Näiteks Marja Seilonen (Jyväskylä) analüüsis umbisikuliste väljendite kasutamist soome keelt õppivate eestlaste ja ungarlaste kirjalikes töödes. Hannu Remes (Joensuu) võrdles soome ja eesti keele võõrkeelena õpet, süvenenumalt morfoloogilist tasandit, eriti muutesüsteeme. Omaette bloki moodustasid korpusepõhised uurimused. Siin esinesid ka Pille Eslon (Tallinn) ja Annekatrin Kaivapalu (Tallinn), kes vaatlesid emakeele mõju ühelt poolt soome keelt õppivatel eestlastel ning eesti keelt õppivatel soomlastel ja teiselt poolt eesti või soome keelt õppivatel venelastel. Sümpoosioni lõpus arutati VIRSU ühingu tulevikuplaane.

Mitme sümpoosioni huviojektiks oli keelepoliitika ja soome-ugri kirjakeelte areng. Jevgeni Tsõpanovi (Sõktõvkar) korraldatud sümpoosionil „Kirjakeelte areng globaliseerumise tingimustes” räägiti udmurdi, komi ja handi keelte olukorrast ning normeerimisest, sealhulgas udmurdikeelseist piiblitõlgetest. Permi keelte staatusest ning soome-ugrilaste keelelisest seisundist oli juttu ka sümpoosionil „Keele planeerimine läänemeresoome vähemuskeelte jaoks”. Muuhulgas esitati siin kveeni ja *meän*-keele alaseid uurimusi, näiteks üks sümpoosioni organiseerijatest Harri Mantila (Oulu) vaagis, kas kveeni dentalspirant on reliktne või laenatud. Teine organisator Helena Sulkala (Oulu) andis praktilist nõu keele planeerimiseks.

Fennougristika ja kultuuriloo sümpoosionit juhatas Marianna Anduganova (Hantõ-Mansiisk), kes avaettekandes valgustas oma isa, mari fennougristi Juri Anduganovi missiooni. Ta peatus ka isa aspirantuuriaastatel Tartu Ülikoolis, kus tema juhendajaks oli Paul Ariste. Eesti sõbrana pidas Juri Anduganov tähtsaks eesti keele ja kultuuri tutvustamist ja seadis sisse Mari Riik-

likus Ülikoolis eesti keele õpetamise. 2002. aastal lahkus ta Hantõ-Mansiiskisse Jugra Ülikooli, kus rajas soomeugri keeleteaduse ja üldkeeleteaduse kateedri. Ta hukkus autoõnnetuses Joškar-Olas peetud 10. fennougristide kongressi eel, olles selle president. Piret Norvik (Tallinn) tegi ülevaate rannamurde läänepoolsete murrakute sõnavaralistest suhetest soome keelega ja rannamurde praegusest seisust. Elavat vastukaja tekitas Swietlana M. Czerwonnaja (Toruń–Moskva) julge keelepoliitiline väljaastumine, milles ta avaldas toetust Katrin Saksa 2006. aastal Euroopa Parlamendile esitatud raportile, mis käsitles Venemaa soomeugri rahvaste olukorda.

Eraldi sümposion oli pühendatud ohustatud uurali keelte materjali säilitamisele. Käsitleti nii välitöid kui ka keeleainese dokumenteerimist, arhiiveerimist ja kirjeldamist.

Keeleprobleeme arutati ka mitut valdkonda hõlmavatel sümposionidel, nagu „Vepsa keel ja kultuur“, „Multikultuursus ja mitmekeelsus läänemeresoome kirjanduses“, „Fennougristika ja kultuuriajalugu“.

Sümposionid olid programmis reastatud registreerimisnumbrite järgi (mitte päevade kaupa), mistõttu kongressi delegaatidel jäi mõnigi ettekanne õigel ajal tähele panemata. Kõik esinejad ei olnud saabunud ega isegi parandatud programmist veebilehel kustutatud, mistõttu täpne ülevaade toimumust puudus.

Ülikooli peahoone fuajees oli välja pandud mitukümmend vaatmikku, mis tutvustasid viimaste aastate uurimistulemusi. Esiletõstmist väärivad mitme ohustatud keele uurimisprojekte kajastavad vaatmikud, nt saami [Michael Rießler (Freiburg)], eenetsi [Florian Siegl (Tartu), Kaur Mägi (Tartu)] ja mitme Siberi väikekeele [Andrei Fil-tšenko (Tomsk)] dokumentatsiooni ja uurimisprogrammide töö kokkuvõtted

ja tegevuskavad. Stendiettekanded pakusid ülevaadet erisuguste andmekogude ja korpusde kohta: Soome Kodumaa Keelte Uurimiskeskuse heliarhiiv (asutatud 1959. aastal, heliülesvõtteid 23 000 tundi, neist soome murrete lindistusi üle 15 500 tunni), Eesti emotsionaalse kõne korpus jms.

Soomeugri rahvaste olukorda kajastas kogu päeva kestnud filmiprogramm. Mitu filmi oli pühendatud hantidele, nt Zoltán Szalkai (Ungari) filmid hantidest-põhjapõdrakasvatajatest „Nomadid“ (2005) ning „Külaelanikud“ (2009) handi ja ungari keeles. Dokumentaalfilme oli ka permikomidest (Indrek Jääts „Permikomi sügis“, 2009) ja neenetsitest (Anastasia Lapsui, Markku Lehmuskallio „Pudana, viimane omasugune“, 2009). Neid filme tasuks meil Eestiski näidata.

Kongressi eelviimasel päeval käidi ekskursioonil Lääne-Ungaris. Kõige rohkem osavõtjaid kogunes reisile Zirci, kus tutvuti Antal Reguly muuseumiga, ja Tihanyisse. Teisel marsruudil sõideti Visegrádi ja Esztergomi, kolmandal tutvuti Győri vanalinna vaatamisväärsuste ja Pannonhalma kloostri, kus on suur raamatukogu. Piliscsabasse jäänud tegid jalgsimatka mägedesse.

Kongressi lõpetamisel võtsid sõna Venemaa Föderatsiooni soomeugri rahvaste esindajad, seejärel tegi S. Csúcs kongressist kokkuvõtte ja tänas korraldajaid. Pidulik lõpetamine oli Szentendres vabaõhumuuseumis.

Kongressi ajal pidas koosoleku ka Rahvusvaheline Fennougristide Komitee (ICFUC), kes valis oma koosseisu 14 uut liiget. Komitee otsusel toimub järgmine, 12. rahvusvaheline fennougristide kongress 2015. aastal Oulus, kongressi president on Harri Mantila.

IRIS METSMÄGI, MEELIS MIHKLA,
PIRET NORVIK, VILJA OJA,
SVEN-ERIK SOOSAAR